

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 392:316.7

DOI 10.32461/2226-3209.1.2025.327843

Цитування:

Денисюк Ж. З. Мілітарна традиція та ідентичність у культурі України: культурологічно-семантичний вимір. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 1. С. 3–10.

Denysiyuk Zh. (2025). Military Tradition and Identity in the Ancient Culture of Ukraine: A Cultural-Semantic Dimension. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 3–10 [in Ukrainian].

Денисюк Жанна Захарівна,
доктор культурології, доцент,
проректор з наукової та виховної роботи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-0833-2993>
ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/G-9549-2019>
jdenesuk@dakkkim.edu.ua

**МІЛІТАРНА ТРАДИЦІЯ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР**

Мета дослідження – виявити та проаналізувати генезу формування мілітарної традиції та мілітарної ідентичності в культурі України в розрізі семантико-культурологічного осмислення, дослідити семантичне навантаження військових символів і традицій, визначити їхній вплив на формування суспільних норм. **Методологія** базується на комплексному підході, що включає структурно-семантичний аналіз формування культурної традиції на основі мілітарного компоненту та відповідної ідентичності; компаративний метод для виявлення спільних та унікальних рис мілітарної традиції в культурі України порівняно з іншими формами суспільної ідентичності, а також історико-генетичний метод для простеження генези культури. **Наукова новизна** дослідження полягає в системному аналізі мілітарної традиції та мілітарної ідентичності в культурі України через призму семантико-культурологічного підходу. Вперше здійснено комплексний розгляд військових атрибутів і ритуалів як засобу комунікації та ідентифікації, що відображає світоглядні й соціальні структури давнього українського суспільства. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження проаналізовано семантико-символьний вимір мілітарної традиції та ідентичності в культурі України, зосереджено увагу на аналізі символіки, знаків і ритуалів, що визначали ідентичність воїнів та їхнє місце в соціокультурному просторі та становій ієрархії. Розглянуто бойові атрибути, ритуали посвяти, обереги та інші елементи мілітарної культури крізь призму семантичного й етнокультурного аналізу. Особливу увагу приділено взаємозв'язку військової традиції з духовними та міфологічними уявленнями давнього населення на території України та формуванню на цій основі мілітарної ідентичності.

Ключові слова: мілітарна традиція, мілітарна ідентичність, військова та державна символіка, семантика, ритуали, культура давньої України, Київська Русь, козаччина, етнокультурна ідентичність, культурна традиція.

Denysiyuk Zhanna, D.Sc. in Cultural Studies, D.Sc. in Cultural Studies, Vice-Rector for Scientific and Educational Work, National Academy of Culture and Arts Management

Military Tradition and Identity in the Ancient Culture of Ukraine: A Cultural-Semantic Dimension

The purpose of the present study is to identify and analyse the genesis of the formation of military tradition and military identity in the culture of Ukraine in terms of semantic and cultural understanding. In addition, the investigation will encompass the semantic load of military symbols and traditions, and the determination of their influence on the formation of social norms. **The methodology** employed is founded upon a comprehensive approach, integrating structural and semantic analyses of the evolution of cultural tradition within the context of the military component and its corresponding identity. Moreover, a comparative method is utilised to discern both the common and unique characteristics of the military tradition within the cultural milieu of Ukraine, in relation to other manifestations of social identity. Additionally, a historical and genetic method is employed to trace the developmental trajectory of the genesis of culture. **The scientific novelty** of the study lies in the systematic analysis of the military tradition and military identity in the culture of Ukraine through the prism of the semantic and cultural approach. For the first time, a comprehensive examination of military attributes and rituals as a means of communication and identification, reflecting the worldview and social structures of ancient Ukrainian society, has been carried out. **Conclusions.** The study's findings reveal an in-depth analysis of the semantic and symbolic dimension of military tradition and identity in the cultural context of Ukraine. The analysis focuses on the examination of symbolism, signs and rituals that shape the identity of warriors, their position

within the socio-cultural space and class hierarchy. The study incorporates a comprehensive analysis of combat attributes, initiation rituals, amulets and other elements of military culture, employing a semantic and ethno-cultural analytical framework. A particular focus was placed on the relationship between military tradition and the spiritual and mythological ideas of the ancient population in Ukraine and the formation of military identity on this basis.

Keywords: military tradition, military identity, military and state symbolism, semantics, rituals, culture of ancient Ukraine, Kyivan Rus, Cossacks, ethnocultural identity, cultural tradition.

Актуальність теми дослідження. Мілітарна культура та ідентичність завжди відігравали одну із центральних ролей у формуванні історичного, соціально-політичного та культурного ландшафту України. Від давніх войовничих традицій скіфів і Київської Русі до сучасного військового етосу сучасної України система взаємовідношень між мілітарною сферою, ідентичністю та культурними цінностями залишається однією з визначальних рис українського суспільства. Сфера мілітарної традиції та культури, визначена як колективні практики, цінності та символи, пов'язані з війною та обороною, була наріжним каменем української ідентичності протягом тисячоліть. Розташована на перехресті Європи та Азії, Україна була частим об'єктом вторгнень і полем битви для конкуруючих імперій. Відповідно військова культура та мілітарна традиція глибоко увійшли в колективну свідомість українського народу, впливаючи на формування його почуття ідентичності та стійкості. Особливо це актуалізувалося протягом останнього десятиліття, що безпосередньо пов'язано з військовими діями гібридного характеру та повномасштабною війною, яку розв'язали російські війська.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням вивчення мілітарної традиції та мілітарної ідентичності в історії та культурі України присвячені праці таких дослідників, як Н. Євдокимова [23], В. Злишков [6; 7], М. Кізіма [8; 9], А. Корольок [10], О. Котух [23], С. Лукомська [14], Ю. Меліхова [15], Б. Носач [16], Д. Піонтковська [17], В. Смолянюк [19; 20], Н. Чепелева [13] та ін.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати генезу формування мілітарної традиції та мілітарної ідентичності в культурі України в розрізі семантико-культурологічного осмислення, дослідити семантичне навантаження військових символів і традицій, визначити їхній вплив на формування суспільних норм.

Виклад основного матеріалу. Якщо з позицій загальної семіології розглядати мілітарний символічний компонент у культурі як частину етнонаціональної культури, то він має досить важливе, непересічне значення для збереження та розвитку етнічної спільноти. Саме з мілітарною символікою пов'язані

юридично-правова й державотворча сфери. Певні елементи мілітарної символіки й культури можуть відігравати і відіграють роль символів національної культури. Військове виховання і пов'язана із цим символіка виконують у житті етносу дві функції, спрямовані на його самозбереження. Це – протидія зовнішній агресії і виховання таких членів суспільства, які могли б забезпечувати його стабільний розвиток. У кожного етносу мілітарна діяльність виявляється в конкретних, лише йому притаманних нормах. Виявити специфічний культурний і символічний зміст військової символіки та військової справи як різновиду людської активності можна лише через віднаходження певних культурних універсалій, що реально існують у вигляді етнічно-специфічних модифікацій [4, 5]. Дослідники відзначають, що мілітарні традиції в суспільствах є специфічними проявами культур безпеки, які більш точно стосуються норм, вірувань і цінностей, які практикує військовий сектор суспільства – принципів, які використовують в організації системи оборони, і зразків, які прийняті для формування мілітарної ідентичності. Відтак саме військо можна трактувати як суб'єкт, який демонструє певні моделі розуміння, пов'язані з колективною діяльністю збройних сил [25, 88]. «Мілітарна культура існує й в умовах миру як субкультура, що формується в збройних силах держави (мілітарних колах), але саме її ідеали, цінності, семіотика та семантика під час війни стають визначальними в суспільстві. Отже, мілітарний культурний простір стає для людини її власним екзистенційним виміром і варіантом соціалізації та інкультурації. Тобто цей культурний контекст визначає формування ситуативної мілітарної ідентичності» [15, 203].

Основи специфічної мілітарності будь-яких етносів традиційно ґрунтуються на ігровому елементі архаїчної культури, що у своїй теорії доводив нідерландський учений-культуролог Й. Гейзінга. Він зазначає, що саме через гру людська спільнота підіймається до вищих щаблів організації життя. Одним з основних елементів суспільного життя є поняття змагання. Адже будь-яка фізична, суспільна чи моральна перевага становить основу для честі й слави. Це джерела престижу й влади. Грецька традиція поділяє змагання на ті, що стосуються держави, війни й права, і на

змагання в силі, мудрості та багатстві. Гра є живим принципом будь-якої культури. Й у витоках культури суперництво заради здобуття першості було чинником її формування та ошляхетнення. У змаганнях розгортається структура суспільства [1, 119]. Про війну як функцію культури, наголошує Й. Гейзінга, ми можемо говорити лише тоді, коли вона провадиться в межах певного кола, члени якого визнають один одного рівними. Тоді війна підноситься до рівня святої справи, стає частиною того комплексу понять, де в нерозривній єдності перебувають справедливість, доля і честь. Війна постає як священний обов'язок. Поняття війни тільки тоді набуває чинності, коли особливий стан урочисто проголошеної ворожості визнається відмінним від особистих сварок і міжродової кривавої помсти. Таке розуміння одразу переводить війну в обрядову царину [1, 112].

Для архаїчної людини дія і відвага були силою, владою, а знання – це магічна сила влади. У багатьох архаїчних культурах були наявні ритуальні змагання юнаків – ініціації, або посвячення, суть яких перевірити готовність юнака до військового життя, випробувати його чоловічі якості. Адже згідно з культурними нормами більшості етносів, бути повноцінним чоловіком означало бути воїном, уміло володіти зброєю, не боятися випробувань тощо.

Культурною універсалією у вигляді етнічно-специфічних модифікацій для більшості європейських народів є образ чоловіка-воїна, богатиря, лицаря, гідальго, козака, об'єднаний поняттям «культурного Героя». Саме він є постійною дійовою особою усної народної творчості (епосу, героїчного міфу). Окрім усної народної творчості, мілітарна традиція в культурі пов'язана з багатьма різновидами мистецтва, зокрема з декоративно-ужитковим (виробництво зброї), архітектурою (оборонно-фортечне будівництво) тощо. Мілітарна сфера є підґрунтям, на котрому виростає система певних правил і норм, завдяки яким здійснюється регулятивно-правова функція культури, виступаючи потенційною передумовою етнічної державності.

У своїй історичній генезі мілітарна традиція на теренах України формувалася через життєдіяльність низки етносів, народів та їх культур, що залишили по собі пам'ятки матеріальної культури. Зокрема, скіфи, кочовий народ, який населяв українські степи з VII до III ст. до н. е., є одними з найдавніших прикладів мілітарної культурної традиції на території України. Вони були відомі своїми навичками верхової їзди та майстерністю

стрільби з лука. Скіфи створили мілітаризоване суспільство, де війна була центральною частиною їхньої ідентичності. Археологічні пам'ятки, такі як кургани, у поховання яких клали зброю, обладунки та предмети кінського спорядження, свідчать про високий статус воїнів у скіфському суспільстві [26, 54]. Військова майстерність скіфів не тільки забезпечила їм панування в степах, а й вплинула на сусідні культури, зокрема греків та персів. Не менший вплив на формування мілітарної традиції здійснили сармати (III ст. до н. е. – III ст. н. е.), які відіграли важливу роль у формуванні військової традиції на території сучасної України. Це були кочові іраномовні племена, які мешкали в степах Північного Причорномор'я та мали значний вплив на військову організацію та мілітарну традицію цього регіону. Як слушно відзначає М. Кізіма, «скіфо-сарматський період належить до давньої історії України, проте є важливим з погляду будівництва перших сталих державних формувань, а також культурогенезу та етногенезу українських земель, а також базисів військової справи наших теренів, яка комплексно охопила специфіку цієї території, правила та принципи якої зберігають актуальність до нашого часу» [9, 99]. «Скіфо-сарматська мілітарна ідентичність має рівноцінне значення для українського воїнства як архетипу мужнього захисника власних просторів та кмітливих, сміливих воїнів, що полюбляють сміливі рейди, швидкісних кочівників, які можуть побороти непереможного ворога, що вражає влучними та болючими ударами стріл і може завдати рішучого удару, щоб порушити ворожий стрій» [9, 105].

В останній чверті I тис. н. е. завершилося розселення слов'янства на широких просторах Європи. Міграційні й асиміляційні процеси поглибили тенденції мовно-культурної диференціації слов'янського світу. Внаслідок соціально-економічного, політичного й культурного розвитку східного слов'янства на історичній арені постала держава Київська Русь (IX–XIII ст.), ознаменовуючи значний розвиток української мілітарної традиції та ідентичності. Київська Русь розвинула централізовану військову структуру для захисту своїх територій і розширення свого впливу. Дружина, професійна свита воїнів, лояльних до князя, відіграла вирішальну роль у підтримці політичної стабільності та проведенні військових кампаній [24, 78]. Вона відзначалася не лише політичним та економічним розвитком, а й глибоко вкоріненою мілітарною культурою. Військові традиції Київської Русі відігравали ключову роль у формуванні

державності, гарантуванні безпеки та розширенні територій. Київська Русь також прийняла християнство у 988 році н. е., яке інтегрувало релігійну символіку у свою військову культуру, про що свідчить шанування святих-воїнів, таких як святий Георгій.

Найвищий щабель посідала титулована знать – князі. Діяльність князя охоплювала собою всі сфери тодішньої політики й урядування. Князь міг своєю владою розпочати війну, призначити похід, укласти мир. Його справою були організація оборони, утримання дружини тощо. Постійне княже військо – дружина – своєю появою дало початок формуванню держави. Вояки земські, які до дружини не належали, називалися воями. У ширшому значенні ця назва теж означала військо. Дружина становила опору князя, тож дружинників ще іменували княжими мужами. Старші дружинники – бояри – виконували адміністративні функції, молодша дружина – дітські, отроки – були їхніми помічниками. В осідку князя дружинників звичайно було небагато. До центральної управи, крім князя та боярської ради, належав також княжий двір. На чолі його стояв двірський, або дворецький. Він відіграв першу роль поміж дворянами, виступав на чолі княжого війська, був зверхником княжої дружини, заступником князя в суді та адміністрації [12, 120].

Вплив князя на формування суспільства здійснювався за посередництвом дружини. Князя оточували люди, що супроводили його на війну, виконували його накази, були радниками, посадниками. Отже, у суспільство замість родових зв'язків вносилося нове, станове начало. У дружині члени родів діставали можливість цінувати себе й інших у міру особистої доблесті, у міру тієї користі, яку вони приносили князеві й народу. З появою дружини виникло поняття про кращих, хоробріших людей, що вирізнялися з юрби людей темних, невідомих. З'явилося нове життєве начало, засіб пробудження сил у народі.

Князі-володарі провадили звичну для них війну з «обмеженими цілями», де головне – не остаточна перемога над ворогом, а вигреш бодай однієї битви, захоплення політичної влади, грабунок, помста. Монгольські полчища вперше за кілька століть принесли нову війну, що передбачала тотальне знищення цілих народів і їхніх культур. Тому військова справа в середині й другій половині XIII ст. на Русі розвивалася з різкою інтенсивністю [12, 96]. Військово-технічне піднесення було таким могутнім і різнобічним, що воно помітно вплинуло на наступний розвиток бойової

техніки. Це стосується передусім організації військового ремесла, асортименту зброї, способів ведення війни, дружинної військової ідеології [12, 98]. Військова культура Київської Русі відіграла вирішальну роль у розвитку держави, її територіальному зростанні та взаєминах із сусідами. Система організації війська, тактичні підходи, зброя та вплив військових традицій на суспільство заклали підґрунтя для подальшого розвитку військової справи в Україні.

Війна була щоденним явищем у давній Україні. Військо забезпечувало державі силу й могутність. У воєнних походах закріплювалися державні кордони. У війнах формувалося почуття солідарності, відповідальності за долю рідної країни, патріотизму. У повсякчасних війнах, походах і боях формувалася еліта українського війська, лицарство, яке мало свій неписаний кодекс норм і звичаїв, які ніхто не міг порушувати. Як зазначає І. Крип'якевич, «воїнів, які полягли в бою, військо ховало особливо урочисто. За давніх, поганських часів на місці поховань насипали могилу. Такі могили мали всі перші князі завойовники: Аскольд на Угорській узвишші в Києві, Дір біля церкви св. Ірини, Олег десь під Києвом, Ігор недалеко від Коростеня, де його вбили деревляни, Олег Святославич під Овручем. На цих могилах відбували тризни – поганські поминки. І народ пам'ятав ці княжі гробівниці довгі століття. Пізніше почали ховати полеглих князів по церквах» [12, 124].

Війську зрілого руського середньовіччя притаманна певна різноманітність. Порушується дружинна кастовість війська (із середини XIII ст.) – до нього відкрився доступ різним суспільним прошаркам, зокрема смердам і сільським ополченням. Починаючи з другої половини XIV ст., у військо на зміну попереднім молодшим і старшим дружинникам приходять організовані невеликі групи, що складаються з боярина та його слуг. Військо набирали з дворової челяді дрібних землевласників – дітей боярських. «Двірська система комплектування війська, яка отримала повний розвиток у кінці XVI ст., висуває на зміну молодшим дружинникам своєрідне кадрове офіцерство, оточених двірнею служивих дітей боярських і дворян. Для свого часу це було прогресивним явищем, оскільки це була організована й централізована сила» [12, 13].

Мілітарна культурна традиція Київської Русі відіграла вирішальну роль у розвитку держави, її територіальному зростанні та взаєминах із сусідами. Система організації війська, тактичні підходи, зброя та вплив військових традицій на суспільство заклали підґрунтя для подальшого розвитку військової

справи в Україні. Виразні зміни в традиційній становій структурі окреслилися наприкінці XVI ст., коли остаточно оформився суспільний статус козацтва. Коліскою козацтва стала Південна Україна, що відіграла роль буфера між Кримським ханством і володіннями польських та литовських правителів, перебуваючи поза будь-яким політичним контролем і не маючи постійного населення.

Козацтво, яке виникло в XV ст., є одним із найзнаковіших проявів української мілітарної традиції та формування мілітарної ідентичності. Будучи напівавтономними військовими громадами, козаки поєднували військову майстерність із сильним почуттям незалежності та демократичного правління. Запорізька Січ, їхня укріплена фортеця, стала символом опору проти іноземного панування, зокрема під час польсько-литовських та османських набігів [27, 305]. Військовий дух козацтва, який характеризується хоробрістю, вірністю та відданістю захищати свою батьківщину, продовжує резонувати в сучасній українській ідентичності.

Військова організація українського суспільства козацької доби творила невід'ємну частину його культури, була своєрідним способом соціального буття з характерним для середньовіччя розмаїттям форм і шляхів поступу. Згідно із запропонованою А. Тойнбі концепцією розвитку цивілізації і суспільств, зокрема його теорією «виклик–відповідь», саме відповіддю на виклик Степу, вислідом тривалої прикордонної боротьби проти кочовиків (із середини XIII до XV ст.) було виникнення козацтва. Тойнбі намагається відшукати у всесвітній історії типологічно споріднені з козацтвом групи, зазначаючи, що «...козаки утворювали напівчернецьке військо братство, маючи спільні риси з еллінським братством воїнів-спартіатів та орденами рицарів-хрестоносців» [21, 124]. Вони, на думку вченого, започаткували та розвинули новий спосіб життя і нову суспільну організацію, які дали можливість осілому суспільству вперше в історії не просто захищатися від євразійських кочовиків, «а перемогти їх уже по-справжньому: відвоювати в номадів територію і змінити її ландшафт, перетворивши кочові пасовиська на селянські ниви, а стійбища – на осілі села» [21, 123].

Козацтво спромоглося виробити кодекс своїх «прав і вольностей» – етичних правил, природних прав і правних норм, що визначили його соціальний статус у суспільстві. Соціальний статус козацтва став суспільним ідеалом для селян і феодално залежних міщан. У їхній свідомості узвичаїлися уявлення, що козак – це людина, яка вільна від будь-яких обов'язків перед паном і державою (за винятком військового обов'язку), але яка має особливі

імунітетні права (особисту свободу, право на володіння землею тощо). Прагнення здобути «козацькі права і вольності» (показачитися) поширюється як загальноукраїнське явище.

Із середини XVI ст. пришвидшуються темпи становлення козацтва. Помітну роль у цьому процесі протягом 50–70-х рр. відіграв нижчий прошарок шляхетського стану – дрібна шляхта й бояри-слуги, позбавлені рицарських, шляхетських прав. М. Грушевський розмірковуючи над сутністю козацтва, висловив думку, що воно в першій чверті XVII ст. стояло немов на роздоріжжі своєї соціальної еволюції: «З того часу, як козащина стала формою емансипації від панського права та живого протесту проти нього, вона мала за собою сільські і дрібні міщанські маси й могла з них черпати силу і поміч стільки, скільки лише могла проявити сама сили й енергії екстензії... вона проголошувала свою солідарність з останками української шляхти» [3, 400].

На думку А. Скальковського, запорізьке військо являло собою рід військового братства, яке можна порівняти з каталонським чернечо-лицарським орденом. Подібно до них козацтво було пов'язане узами громади, віри й покликання або мети свого заснування. Усі козаки, незважаючи на звання, вік і походження, ставали братами-товаришами, називаючи своїх курінного й кошового отаманів батьками, а козаків – братчиками [17, 76]. Козаки, показачені селяни й міщани, на відміну од покріпаченого населення, становили якісно новий психологічний тип особистості, ментальність якої формувалася і ґрунтувалася на основі інстинкту свободи. Саме особиста свобода виступала основою їхнього способу життя, мислення, поведінки. Вольові, енергійні, навчені військової справи, вони ладні були радше вмерти, аніж утратити її та перетворитися на кріпаків, челядь. Ішлося не про розміри повинностей, панщини, податків чи рівень покріпаченості, а про значно принциповіше й вагомніше – саме існування системи соціальних відносин, яка позбавляла людину свободи. Характеризуючи козацький тип, М. Костомаров звертав увагу на ті риси, які були найбільш притаманні йому. Одна з основних – віра. «Ідея про релігію сполучається в козака з ідеєю про батьківщину. Замість «городи руські» він звик уживати вирази «городи християнські», «земля християнська», яка називається в нього вітчизною [11, 130].

Призначенням козака була війна, а становище України вимагало постійного вміння тримати зброю в руках. Козак любив свій обов'язок боронити рідну землю. Ідея віри й любові до батьківщини поєднувалася в нього

з ідеєю війни. Досить часто козак ішов на війну заради слави, тобто з бажанням прославитися військовими подвигами – «слави і честі набрати», а інколи просто задля здобичі. Іноді заради слави козак відважувався на найвідчайдушніші подвиги, щоб його не називали боягузом [11, 142].

У першій половині XVII ст. відбувалася кристалізація національних інтересів, осмислення (зрозуміло, ще не у формі сучасних концепцій) їхньої значущості в житті як окремої особи, так і соціальної групи, стану, суспільства загалом. Після виборення козаками української незалежності (червень 1652 р.) посилювався процес удосконалення української спільноти й продовження формування державності й творення власної культури.

Провідну роль в Україні тоді відігравав не стан феодалів – традиційно державно- й культуротворчий у тогочасному європейському суспільстві, а стан козаків (дрібних землевласників-воєв), який не визискував інші верстви й прошарки населення, а жив з власної праці. Брак власного шляхетського стану істотно відрізняв соціальну структуру суспільства козацької України від соціальних структур інших країн. Виняткову вагу у функціонуванні цього суспільства й держави мав мілітарний фактор. Військовики обіймали всі керівні державні посади, що врешті не могло не справити негативного впливу на суспільно-політичний розвиток країни. Збереженню цього феномену сприяли нескінченні воєнні дії, які вела козацька Україна за незалежність. Названі та інші чинники безпосередньо впливали не тільки на розвій державницької ідеї, а й на формування всіх суспільних інститутів і на основні характерологічні риси української культури.

XX ст. принесло глибокі зміни в українську мілітарну традицію та ідентичність, особливо за радянської влади, що за тієї доби було пов'язано з пригнічуванням прояву національної ідентичності. Українська Повстанська Армія (УПА), яка воювала як проти нацистських, так і проти радянських військ під час Другої світової війни, є ключовим прикладом опору іноземному домінуванню. Спадщина УПА була джерелом суперечок і дискусій, відображаючи складну взаємодію між військовою культурою та національною ідентичністю в Україні [5, 157].

Російсько-українська війна, яка почалася у 2014 році з анексії Росією Криму та конфлікту на Донбасі, знову підсилила важливість мілітарної ідентичності в суспільстві загалом. Збройні сили України, добровольчі батальйони та громадянські й партизанські рухи опору продемонстрували неабияку стійкість та

єдність перед обличчям агресії. Ця ситуація також призвела до відродження козацької символіки й традицій, оскільки українці черпають натхнення зі свого історичного спадку опору. Війна посилила роль мілітарної культури як об'єднувальної сили, сприяючи розвитку почуття національної гордості та солідарності. Разом із тим, як відзначають вчені, «сфера мистецької діяльності так само дуже часто була дотичною до процесів військової життєдіяльності різних етнічних спільнот та формувала специфіку елементів їх мілітарної культури. Можемо пригадати технології виготовлення і прикрашання зброї, нанесення орнаментів на захисні щити та обладунки, дотепер зміст багатьох таких технологій залишається не розкритим. Витворами мистецтва та ознакою етнічної приналежності можна вважати військову форму, тому такі витвори мілітарної культури стають справжніми шедеврами національного мистецтва будь-якого народу» [16, 32]. Сучасне українське суспільство сприйняло мілітарну традицію через різні форми культурного вираження. Література, кіно та мистецтво досліджують теми героїзму, жертвності й стійкості, відображаючи незмінне значення мілітарної традиції та ідентичності, не лише зберігаючи пам'ять про минулу боротьбу, але й надихаючи майбутні покоління відстоювати цінності свободи, мужності та патріотизму.

Наукова новизна дослідження полягає в системному аналізі мілітарної традиції та мілітарної ідентичності в культурі України через призму семантико-культурологічного підходу. Уперше здійснено комплексний розгляд військових атрибутів і ритуалів як засобу комунікації та ідентифікації, що відображає світоглядні й соціальні структури давнього українського суспільства.

Висновки. У результаті проведеного дослідження проаналізовано семантико-символьний вимір мілітарної традиції та ідентичності в культурі України, зосереджено увагу на аналізі символіки, знаків і ритуалів, що визначали ідентичність воїнів і їхнє місце в соціокультурному просторі та становій ієрархії. Розглянуто бойові атрибути, ритуали посвяти, обереги й інші елементи мілітарної культури крізь призму семантичного та етнокультурного аналізу. Особливу увагу приділено взаємозв'язку військової традиції з духовними та міфологічними уявленнями давнього населення на території України та формуванням на цій основі мілітарної ідентичності. Мілітарна сфера є підґрунтям, на якому формується система певних правил і норм, завдяки яким не лише здійснюється регулятивна функція культури, але на основі

символіки визначається система «маркерів» етнонаціональної приналежності, що репрезентує ціннісні концепти, притаманні тому чи тому народові щодо захисту й охорони автентичної батьківщини. Отже, мілітарна традиція і символіка визначаються глибинними етнокультурними символами, світоглядно-ментальними настановами, архетипною матрицею культури, що становлять єдність ідеально-уявного та реального.

Література

1. Гейзінга Й. Homo Ludens. Київ : Основи, 1994. 250 с.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. Нью-Йорк, 1954. Т.3. 587 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Нью-Йорк, 1956. Т.7. 627 с.
4. Денисюк Ж. З. Уваги про мілітарну культуру давньої України. *Військово-історичний альманах*. 2001. Ч. 1(2). С.4–12.
5. Скульчик С. Історія України: становлення модерної нації / за ред. М. Климчука ; пер. з англ. А. Цимбал. Київ : Laugus, 2011. 376 с.
6. Зливков В. Л. Психологічні та соціокультурні аспекти формування мілітарної ідентичності українців. *Вісник НАПН України*. 2023. 5(2). С. 1–7.
7. Зливков В. Л. Становлення мілітарної ідентичності у контексті збереження психічного здоров'я українців під час війни. *Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час* : матер. методол. семінару НАПН України (Київ, 16 листопада 2023 р.) / за ред. В. Г. Панка. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 40–44.
8. Кізіма М. Б. Прояви архетипів української ментальності через призму повномасштабної російсько-української війни. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету*. Львів, 2024. С. 313–318. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/Tezy-konferentsii-2024_13.02.pdf (дата звернення: серпень 2024).
9. Кізіма М. Українська мілітарна ідентичність крізь призму скіфо-сарматської спадщини. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політолог. студії*. 2024. Вип. 55. С. 98–108.
10. Королук А. В. Українська мілітарна культура XVI – початку XVIII ст. *Інтелігенція і влада. Історія*. 2015. Вип. 32. С. 25–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2015_32_3 (дата звернення: серпень 2024).
11. Костомаров М. Об историческом значении русской народной поэзии. *Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства*. Київ : Либідь, 1994. С. 44–49.
12. Крип'якевич І. Історія українського війська. Вінніпег : Клуб приятелів української книжки, 1953. 860 с.
13. Літопис руський. Київ : Дніпро, 1989. XVI+591 с.
14. Лукомська С. О. Формування мілітарної ідентичності підлітків засобами цифрових ігор.

Слобожанський науковий вісник. Психологія. 2024. Вип.1. С. 106–110.

15. Меліхова Ю. А. Український цивільний мілітаризм у спектрі філософсько-культурологічних інверсій. *Філософія в сучасному світі* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 листопада 2024 р.) / ред. кол. О. О. Дольська, Я. В. Тараров, А. В. Кіпенський та ін. ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т" та ін. Харків, 2024. С. 203–206.
16. Носач Б. О. Феномен юнацької військової гри у вітчизняній культурі. *Militaris. Humanities Studies*. 2020. Вип. 6 (83). С. 26–38.
17. Піонтковська Д. Психологічні особливості формування національної ідентичності українців в умовах російсько-української війни. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ. 2022. Вип. 19. С. 119–128.
18. Скальковський А. О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького. Дніпропетровськ, 1994. 678 с.
19. Смолянук В. Ф. Мілітарна культура українського суспільства: історія та сучасність. С. 88–97. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ca15bd2-5ece-4372-9b0c-9cf71005bdf9/content> (дата звернення: серпень 2024).
20. Смолянук В. Ф. Мілітарна культура українства: від історичного символізму до державотворчої практики. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2015. Вип. 3-4 (7-8). С. 142–154.
21. Тойнбі А. Дослідження історії. Т. 1 / пер. з англ. В. Шовкуна Київ : Основи, 1995. 614 с.
22. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Т. 1 / передмова В. А. Смолія. Київ : Наукова думка, 1990. 596 с.
23. Чепелева Н., Євдокимова Н., Зливков В., Лукомська С., Котух О. Наративи становлення мілітарної ідентичності українців (XVI–XX століття) : монографія. Київ; Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2024. 149 с.
24. Franklin S. and Shepard J. The Emergence of Rus 750-1200. London; New York: Routledge, 1996. 450 p.
25. Mölder H. The Development of Military Cultures. Apprenticeship, Partnership, Membership: Twenty Years of Defence Development in the Baltic States / Ed. by Tony Lawrence Tomas Jermalavičius. Tallinn, 2013. Pp. 85–121.
26. Rolle R. The World of the Scythians. University of California Press. 1989. 141 p.
27. Subtelny O. Ukraine. A history. University of Toronto Press. Toronto Buffalo London, 2000. 735 p.

References

1. Heisinha, J. (1994). Homo Ludens. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hrushevskyi, M. (1954). History of Ukraine–Rus. Vol. 3. New York [in Ukrainian].
3. Hrushevskyi, M. (1956). History of Ukraine–Rus. Vol. 7. New York [in Ukrainian].
4. Denisyuk, Zh. Z. (2001). Notes on the Military Culture of Ancient Ukraine. Military-Historical Almanac. Part 1(2), 4–12 [in Ukrainian].

5. Yekelchik, S. (2011). History of Ukraine: Formation of a Modern Nation. Transl. by A. Tsymbal. Kyiv [in Ukrainian].
6. Zlivkov, V. L. (2023). Psychological and Sociocultural Aspects of the Formation of Military Identity of Ukrainians. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, 5 (2), 1–7 [in Ukrainian].
7. Zlyvkov, V. L. (2023). Formation of Military Identity in the Context of Preserving the Mental Health of Ukrainians during the War. Current Problems of Protecting the Mental Health of the Ukrainian People in War and Post-War Times: Materials. Methodology. Seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine on November 16, Kyiv, 40–44 [in Ukrainian].
8. Kizima, M. B. (2024). Manifestations of Archetypes of the Ukrainian Mentality through the Prism of a Full-Scale Russian-Ukrainian War. Abstracts of the Reporting Scientific Conference of the Faculty of Philosophy. Lviv, 313–318. Retrieved from: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/Tezy-konferentsii-2024_13.02.pdf [in Ukrainian].
9. Kizima, M. (2024). Ukrainian Military Identity through the Prism of the Scythian-Sarmatian Heritage. Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Studies, 55, 98–108 [in Ukrainian].
10. Koroliuk, A. V. (2015). Ukrainian Military Culture of the 16th – Early 18th Centuries. Intelligentsia and Power. Series: History, 32, 25–32. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2015_32_3 [in Ukrainian].
11. Kostomarov, M. (1994). On the Historical Significance of Russian Folk Poetry. Slavic Mythology: Selected Works on Folklore and Literary Studies. Kyiv, 44–49 [in Ukrainian].
12. Krypiakivych, I. (1953). History of the Ukrainian Army. Winnipeg [in Ukrainian].
13. Russian Chronicle. (1989). Kyiv [in Ukrainian].
14. Lukomska, S. O. (2024). Formation of Military Identity of Adolescents by Means of Digital Games. Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Psychology Series, 1, 106–110 [in Ukrainian].
15. Melikhova, Yu. A. (2024). Ukrainian Civil Militarism in the Spectrum of Philosophical and Cultural Inversions. Philosophy in the Modern World: materials of the 5th International Scientific and Practical Conference (November 22–24, 2024, Kharkiv), 203–206 [in Ukrainian].
16. Nosach, B. O. (2020). The Phenomenon of Youth Military Games in National Culture. Militarism. Humanities Studies, 6 (83), 26–38 [in Ukrainian].
17. Piontkovska, D. (2022). Psychological Features of the Formation of National Identity of Ukrainians in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. Psychology: Reality and Prospects, 19, 119–128 [in Ukrainian].
18. Skalkovskyi, A. O. (1994). History of the New Sich or the Last Kosh of Zaporozhye. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
19. Smolianiuk, V. F. (n.d.). Military Culture of Ukrainian Society: History and Modernity, 88–97. Retrieved from: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ca15bd2-5ece-4372-9b0c-9cf71005bdf9/content> [in Ukrainian].
20. Smolianiuk, V. F. (2015). Military Culture of Ukrainians: From Historical Symbolism to State-Building Practice. Scientific and Information Bulletin of the Academy of National Security, 3–4 (7–8), 142–154 [in Ukrainian].
21. Toynbee, A. (1995). Studies of History, (1) [in Ukrainian].
22. Yavornytskyi, D. I. (1990). History of the Zaporozhian Cossacks. In 3 volumes, (1). Kyiv [in Ukrainian].
23. Chepeleva, N., Yevdokymova, N., Zlyvkov, V., Lukomska, S., & Kotukh, O. (2024). Narratives of the Formation of Ukrainian Military Identity (XVI–XX Centuries). Kyiv–Nizhyn [in Ukrainian].
24. Franklin, S., Shepard, J. (1996). The Emergence of Rus 750–1200. London – New York [in English].
25. Mölder, H. (2013). The Development of Military Cultures. Apprenticeship, Partnership, Membership: Twenty Years of Defence Development in the Baltic States. Tallinn, 85–121 [in English].
26. Rolle, R. (1989). The World of the Scythians. University of California Press [in English].
27. Subtelny, O. (2000). Ukraine. A History. University of Toronto Press. Toronto Buffalo London [in English].

*Стаття надійшла до редакції 10.01.2025
Отримано після доопрацювання 11.02.2025
Прийнято до друку 18.02.2025*